

Episztemikus tekintély: a preempcionista felfogás pár problémája*

DOI: <https://doi.org/10.70510/mfsz.16322>

Hallgass az okosabbra! – szoktuk mondani. De mikor minősül valaki „okosabbnak”, és mit jelent „hallgatni rá”? Az, hogy e kérdések körül újabban felélénkült a vita, Linda Zagzebski 2012-es könyvének köszönhető, aki újszerű álláspontot fogalmazott meg a második kérdéssel kapcsolatban. Zagzebski szerint az episztemikus tekintély (az „okosabb” szakszerűen) állásfoglalása *preemptív* indok, azaz minden más indokot irrelevánssá tesz: nemcsak hogy el kell fogadnunk az episztemikus tekintély álláspontját, hanem azon kizárólagos indok alapján kell elfogadnunk, hogy ez az álláspontja. Akármilyen indokaink voltak korábban az adott álláspont ellen vagy akár mellett, nem számítanak; nem egyszerűen kisebb a súlyuk, hanem zéró a súlyuk.¹

Az alábbiakban azt fogom megvizsgálni, hogy a preempcionista felfogás mennyire védhető. Rá fogok mutatni, hogy a felfogásnak komoly korlátai vannak. Az itteni tárgyalás abban különbözik a korábbiaktól, hogy részletesen szemügyre veszem azokat az úgymond közeli eseteket, amelyekben a tekintély és a laikus ott vannak egymás mellett, szabadon kommunikálnak, és megismerhetik egymás indokait. Több esetben csak kiegészíteni fogom az irodalomban szereplő érveket, de teszek két súlyosabb megállapítást is. Meg fogom mutatni, hogy a Zagzebski koncepciójának egy súlyos problémájára javasolt egyetlen megoldás nem tartható, továbbá azonosítani fogom a közeli esetek egy körét, amelyen belül nem szabad preempcióhoz folyamodni. A szűken vett ismeretelméleti problémákra fókuszálok, és nem foglalkozom a preempcióhoz való viszonyulás távolabbi következményeivel.²

* Köszönettel tartozom a referenseknek értékes megjegyzéseikért.

¹ A koncepció lényegi elemei már Kerennél (2007, 2014) megvannak. Keren azonban a preemptív indok fogalmát annak magyarázatára használja, hogy mit jelent azért elfogadni valakinek az álláspontját, mert megbízunk benne, és nem pusztán azért bízhatunk meg valakiben, mert episztemikus tekintély. Zagzebskinek szintén központi témája a bizalom kérdése, de a bizalmat általában másként magyarázza.

² Lackey (2021) szerint éppen a tekintély ilyen értelmezése teszi lehetővé, hogy egyesek visszaéljenek a laikusok helyzetével, ahogy a női betegeiket nem megfelelő módon érintő orvosok tették. Grundmann (2021) ezzel szemben az álhírek elszaporodásért részben a korlátlan

Zagzebski felfogásának bemutatásával kezdem, a második szakaszban a távoli esetek kapesán sorra veszem az irodalomban tárgyalt fő kérdéseket – a kettős beszámítás érvet a preempcionizmus védelmében, a független indok ellenvétést és a 4000 tabletta problémáját –, a harmadik szakaszban megvizsgálom a közeli eseteket, végül röviden összegzem megállapításaimat.

I. ZAGZEBSKI AZ EPISZTEMIKUS TEKINTÉLYRŐL

Az episztemikus tekintély, pongyolán fogalmazva, az, akire hallgatnom kell. Az pedig, hogy hallgatnom kell-e valakire, azon múlik, hogy állok az illetőhöz képest az adott kérdéshez kapcsolódó ismeretek és kognitív kompetenciák tekintetében. Ezért az episztemikus tekintély fogalma különbözik a szakértő bevett fogalmától, amely nem összehasonlító jellegű.³ Például egyes filozófiai kérdéseknek szakértője vagyok, ám vannak jobb filozófusok, akikre ezekben a kérdésekben hallgatnom kell, míg más kérdéseknek nem vagyok szakértője, mégis vannak olyanok, például a hallgatók, akiknek ezekben a kérdésekben hallgatniuk kell rám.

Az, hogy a „hallgatnunk kell” az episztemikus tekintélyre, Zagzebski értelmezésében azt jelenti, hogy az ő állásfoglalásán kívül semmilyen pró vagy kontra indokot nem szabad számításba vennünk, első hallásra minden bizonynyal visszatetszőnek tűnik, hiszen a felvilágosodás hagyományán nőttünk fel, és az autonóm gondolkodást alapvető értéknek tekintjük. Zagzebski a legkevésbé sem szándékozik hadat üzenni ennek a hagyománynak: célja megmutatni, hogy a tág értelemben liberális társadalmi berendezkedésben is van helye az efféle tekintélynek. Konceptiója szorosan követi Joseph Raznak a politikai tekintéllyel kapcsolatos tanítását (1986), amely ebből a szempontból tökéletes pedigrével bír. Lássuk röviden, miért.

Raz azt vizsgálja, hogy mit jelent az, ha valamely előírás (törvény, rendelet) legitim politikai tekintéllyel rendelkezik, és miért köteleességünk egy ilyen előírás szerint cselekedni. Az első kérdésre azt válaszolja, hogy a legitim tekintéllyel rendelkező előírások szintetizálják az előírás alanyainak szempontjait tükröző valamennyi indokot, és olyan módon teszik ezt, ahogy maguk az alanyok tennék, ha ismernék az összes indokot, és kellő kompetenciával rendelkeznének. Az ilyen előírások általában véve észszerűbbek, mint azok a cselekvési szabályok, melyeket az alanyok maguktól ki tudnának sütni. Így ha az alany saját cselekvése preemptív indokaként támaszkodik a legitim politikai tekintéllyel bíró előírásra, cselekedete általában észszerűbb lesz annál, mint

kritikai diskurzusnak a felvilágosodásból származó eszményét teszi felelőssé, és a megoldást részben a tekintély Zagzebski-féle felfogásában látja.

³ Lásd például a szakértő Goldman-féle definícióját (2001. 91–92).

ha saját kútfejére támaszkodva próbálná kiválasztani az észszerű cselekedetet, vagy ha az előírás és a saját megfontolásai által diktáltak között próbálna lavírozni. Ezért, amikor figyelmen kívül hagyjuk saját indokainkat, és egyszerűen a politikai tekintélyre támaszkodunk, az ész szavát követjük. Azért kötelességünk az előírásokat betartani, mert kötelességünk az eszünkre hallgatni, az eszünkre pedig akkor hallgatunk, ha engedjük, hogy a politikai tekintély határozza meg döntéseinket.

Bár Raz minden egyes, a politikai tekintéllyel kapcsolatos megállapításának van Zagzebskinél episztemikus megfelelője, két olyan tézise van, amely számunkra különösen fontos. Az első, az *igazolási* tézis, arra vonatkozik, hogy mikor tekintek valakit igazoltan episztemikus tekintélynek: akkor, ha a kérdést lelkiismeretesen átgondolva arra az ítéletre jutok, hogy nagyobb valószínűséggel alakítok ki igaz hitet, ha elhiszem, amit az illető hisz, mint ha önállóan próbálok véleményt formálni (2012. 110). A második a már említett *preempciós* tézis: az, hogy az episztemikus tekintély elhiszi az adott kijelentést, nem pusztán egy indok arra, hogy én is elhiggyem, hanem felváltja az adott kijelentés elhívásával kapcsolatos összes indokot (2012. 107).

Az utóbbi tézis azért aggályos, mert indokolatlanul erősnek tűnik. Ha valaki nálam magasabb valószínűséggel hiszi az igazat, akkor jól teszem, ha rá hallgatok – ez észszerű tanács. De miért kellene saját indokaimat figyelmen kívül hagynom? Tekintsük először a tekintély álláspontjával ellentétes irányba mutató indokaimat. A mérleg egyik serpenyőjébe teszem a tekintély állásfoglalását, a másik serpenyőjébe saját indokaimat. Mivel úgy gondolom, hogy a tekintély nálam nagyobb valószínűséggel hiszi az igazat, az, hogy ő ezt hiszi, súlyosabb indok annál, mint saját indokaim arra, hogy ne ezt higgyem. Vagyis, ha az igazolási tézis érvényes az adott esetre, akkor is a tekintélynek fogok hinni, ha saját megfontolásaim alapján mást hinnék. Akkor miért kellene saját megfontolásaimat negligálnom? Másodszor tekintsük azon indokaimat, amely a tekintélyével egyező irányba mutatnak. Ezek hatására még inkább azt hiszem, amit a tekintély hisz. Miért kellene tehát félretennem őket? Zagzebski ezen a ponton Raz érvét idézi.

Tekintsük a kérdést általánosságban. Tegyük fel, hogy azonosítani tudok egy sor esetet, amelyekben többet tévedek, mint a feltételezett tekintély. Tegyük fel, hogy ezért úgy döntök, hogy ez szisztematikusan az ő megoldása felé billenti mérleget. Ez azt jelenti, hogy minden esetben először saját magam döntök, a „tekintély” ítéletétől függetlenül, majd azokban az esetekben, amelyekben ítéletem eltér az övétől, hozzáadok valamennyit az általa preferált megoldás súlyához, azon az alapon, hogy ő, a tekintély, jobban tudja nálam. Ez az eljárás olykor megfordítja az ítéletem. Néha azonban a tekintély álláspontja még akkor sem diadalmaskodik, ha érveléséhez hozzáadtam az extra súlyt. Más esetekben a többsúly igenis számít. Milyen eredményre vezet ez az eljárás? Ha, ahogy feltételezzük, más releváns információ nem áll rendelkezésre, arra számíthatunk, hogy azokban az esetekben, amelyekben jóváhagyom a tekintély

ítéletét, hibáim aránya lecsökken, és egyenlő lesz a tekintélyével. Azokban az esetekben, amelyekben továbbra is szembeszegülök a tekintély ítéletével, tévedéseim aránya változatlan marad, azaz nagyobb lesz a tekintélyénél. Ez azt mutatja, hogy csak úgy javíthatom teljesítményemet a tekintély szintjére, ha hagyom, hogy a tekintély ítélete teljesen felváltsa [*pre-empt*] sajátomat. (Raz 1986. 68–69.)

Ez az érv, melyet Zagzebski teljesítmény-érvnek [*track record*] nevez, azt mutatja, hogy amennyiben saját, az episztemikus tekintélyétől független megfontolásaimnak zérónál nagyobb súlyt tulajdonítok, vagyis állásfoglalását nem preemptív indokként kezelem, lesznek olyan esetek, amelyekben az ellentétes álláspontra helyezkedem, s ennek megfelelően, teljesítményem rosszabb lesz annál, mint ha a tekintély álláspontját preemptív indokként kezeltem volna. Nem arról van szó, hogy egyes esetekben nem járhatnék jól azzal, hogy a saját fejem után megyek, de hosszú távon jobban járok, ha ráhagyatkozom tekintélyre, hiszen az adott területen ritkábban téved.

A teljesítmény-érvből azonban nem következik, hogy a tekintélyre minden körülmények között hallgatnom kell (Zagzebski 2012. 111). Egyrészt előfordulhat, hogy a tekintélynek sincs különösképpen jó esélye az igazság eltalálására; másrészt, olykor több tekintély is van, akik nem értenek egyet egymással, én pedig nem tudom megállapítani, melyik közülük a legmegbízhatóbb. Mindkét esetben tanácsos felfüggesztenem az ítéletem. Harmadszor, megeshet, hogy a vélelmezett tekintély valami olyan képtelenséget állít, amit nem vagyok hajlandó elhinni, pl. az orvos előírja, hogy óránként 4000 tablettát szedjek életem végéig. Ilyenkor lehetőségem van felülvizsgálni korábbi meggyőződésemet, hogy az illető csakugyan episztemikus tekintély (2012. 116–117). Zagzebski azért fogalmaz így, mert nála része az episztemikus tekintély definíciójának, hogy állásfoglalása preemptív indok számomra (Zagzebski 2014. 176; Wright 2016. 557); ezért ha elutasítom az orvos álláspontját, nem a tekintélynek mondok ellent, hanem megfosztom a tekintély státuszától.

II. TÁVOLI ESETEK

Mivel az, hogy az episztemikus tekintély állásfoglalása preemptív indok számomra, per definitionem igaz, episztemikus tekintély helyett az alábbiakban episztemikus *feljebbvalóról*, illetve, röviden, *feljebbvalóról* fogok beszélni. A *feljebbvaló*, ahogy itt használom, a köznapi „hozzáértő” komparatív változata, és azt jelenti, hogy nálam inkább hozzáértő. A *feljebbvalóra* áll Zagzebski igazolási tézise: alapos megfontolás után be kell látnom, hogy az adott területen inkább formálok igaz hiteket, ha azt hiszem, amit ő hisz, mint ha önállóan próbálok véleményyt formálni. A kérdés az, hogy helyes-e az indokait preemptív indoknak tekintenem.

Ezen a ponton, azt javaslom, tegyünk különbséget *közeli* és *távoli* esetek között: az előbbiekben a feljebbvaló ott van mellettünk, szabadon kommunikálhatunk, és tisztába jöhetünk egymás indokaival, míg a távoli esetekben erre nincs lehetőség. A megkülönböztetés fontosságának megértéséhez érdemes szemügyre vennünk az egyik pontot, ahol Zagzebski koncepciója eltér Razétól (Wright 2016. 560–561). Raznál a tekintély definíciójához hozzátartozik, hogy az előírás megformálásakor tekintetbe veszi az alanyok esetében felmerülő összes indokot. Ez az úgynevezett függőség tézis: „minden autoritatív előírásnak azokon az indokokon kell alapulnia, amelyek már önállóan vonatkoznak az előírások alanyaira, és relevánsak az ő szempontjukból, az előírás hatálya alá tartozó körülmények között.” (Raz 1986. 47). Ennek alapján egy további érvet is megfogalmazhat a preempció mellett azokban az esetekben, melyekben a laikus és a feljebbvaló egyetért (Raz 1986. 58); mivel a tekintély minden indokot számításba vett, amennyiben előírást csak egy további indokként tekinteném saját indokaim mellett, akkor ugyanazokat az indokokat kétszer venném tekintetbe: egyszer a tekintély előírását megalapozó indokként, egyszer pedig saját indokként. Nevezzük ezt „dupla beszámítás” érvnek. Továbbá, koncepciója immúnis azzal az ellenvetéssel szemben, amelyet „független indok” ellenvetésnek nevezhetnénk, s amely a következőképpen hangzik: a tekintély előírását nem szabad minden esetben preemptív indokként kezelni, mert létezhetnek olyan indokok, amelyekkel a tekintély nem számolt, és amelyek fényében az előírás helytelen.

Zagzebski függőség tézise nem tételez fel ilyen szoros kapcsolatot a tekintély és a laikus indokai között: „Ha a vélelmezett episztemikus tekintély p-hite autoritatív számomra, akkor olyan módon lett kialakítva, amelyet tudatos megfontolás után követendőnek ítélek” (2012. 109). Az eltérés mindenképpen indokolt: a feljebbvalónak lehetnek olyan indokai, amelyek a laikusnak nem jutnak eszébe, és nem kell a laikusok esetenként ostoba indokaival sem számolnia.⁴ Ugyanakkor, ebből kifolyólag, első pillantásra nem világos, hogy Zagzebski koncepciója immúnis-e a független indok érvre, és felhasználhatja-e a dupla beszámítás érvet a feljebbvaló és a laikus egyetértése esetén. Mármint a közeli és a távoli esetek abban különböznek, hogy az előbbiekben kideríthetjük, hogy a feljebbvaló a laikus összes indokát tekintetbe vette-e, illetve tekintetbe vett-e

⁴ A politikai tekintélynek, ezzel szemben, nem lehetnek saját, az előírás alanyaitól eltérő szempontjai, és a mérlegelés során számolnia kell mindenkinek a szempontjaival, még akkor is, ha úgy dönt, egyesek érdekeit figyelmen kívül hagyja. Wright részben azon az alapon vitatja Zagzebski koncepcióját, hogy a politikai döntések különböznek a véleményformálástól. A politikai döntések részben koordinációs megoldására szolgálnak, és ha az előírás alanyai hajlamosak saját indokaikat a tekintély előírása fölé helyezni, a koordináció nem valósul meg (2016. 556–568). Ha egyesek, bármilyen megfontolásból, szívesebben vezetnek a bal oldalon, abból balesetek lesznek. Ellenben annak, hogy nem hallgatunk az episztemikus tekintélyre, nincsenek ilyen drámai következményei.

más indokokat. A távoli esetekkel fogom kezdeni, mivel a szakirodalom is zömmel ilyeneket tárgyal.

Vegyük elsőként a *dupla beszámítás* érvet. Mivel nem kérdezhetünk rá a feljebbvaló indokaira, nem tudhatjuk biztosan, hogy indokaink csakugyan szerepelnek a feljebbvaló indokai között; de éppen azért, mert az illetőt magunknál tájékozottabbnak tekintjük, célszerű vélelmeznünk, hogy ez a helyzet. Ez a vélelmezés azonban megdönthető, ami korlátozza az érv hatókörét: csak akkor kötelező a preempció, ha nincs jó okom azt gondolni, hogy indokaimat feljebbvalóm nem ismeri. De az érv abban az esetben sem mentes a problémáktól, ha hatókörén belül maradunk.

Először is, saját indokom még akkor is javíthatja a kérdéses kijelentés episztemikus státuszát, ha feljebbvalóm indokai között is szerepel. Például, ha ugyanazokból az adatokból ugyanazt a következtetést szűrjük le, az megerősíti, hogy helyesen okoskodtunk. Az olyan esetekben ugyanis, amikor gondolkodásunk mentes a szisztematikus torzító tényezőktől, a hibák jellegzetesen egyediek, és a gondolati konvergencia arra mutat, nem vétettünk hibát (Constantin–Grundmann 2020. 4127–8). Ha saját indokunkat figyelmen kívül hagyjuk, kevésbé leszünk biztosak a kijelentés igazságában, mint amennyire jogosultak lennénk.⁵

Másodszor, többen is arra figyelmeztetnek, hogy a preempció pszichológiailag lehetetlen (Anderson 2014. 96, Dougherty 2014. 52, Jäger 2016. 174–176). Tegyük fel, hogy látom, hogy a riportalanyt feldühítette a riporter kérdése. Mosolyog, tréfálkozik, mégis látom, hogy csak palástolja dühét. Ismerősöm, az Ekman-féle mikrokifejezések szakértője, később számítógépes elemzésnek veti alá a riport felvételét, és ugyanerre a konklúzióra jut. Ő, szemben velem, valóban szakértője az arkikifejezéseknek. Állásfoglalását preemptív indokként kezelni annyit tesz, mint figyelmen kívül hagyni, hogy láttam, hogy dühös. Ráadásul ez az eljárás episztemikusan is helytelen volna. Miért kellene álláspontomat kevesebb bizonyítékra alapoznom, mint amennyi rendelkezésre áll (Jäger 2016. 174–176)?⁶

⁵ Dormandy szabatosan megmutatja, hogy saját indokaim növelik a kijelentés konfirmáltságát (2018. 778–780). Egy további szempontot is említ: saját indokom megnöveli az indokok össz súlyát (2018. 781–782). Tegyük fel, hogy episztemikus feljebbvalóm valamiért elveszti a hitelességet – mondjuk kiderül, hogy korrupt vagy drogozik. Ebben az esetben, noha a kijelentés veszít episztemikus értékéből, továbbra is védhető marad saját indokomnak köszönhetően; ez nem lenne lehetséges, ha az én saját indokomat semmisnek tekintenék. Ez az érv azonban kivédhető: az ilyen esetek úgy is értelmezhetők, hogy amikor a feljebbvaló elvesztette státuszát, s így nem folytathatunk preempcióhoz, reaktiváljuk korábbi indokainkat. Zagzebski hangsúlyozza, hogy a preempció nem jelenti, hogy saját indokaimat el is felejttem (2012. 113).

⁶ Jägernek adott válaszában Zagzebski elismeri, hogy bizonyos esetekben pszichológiailag lehetetlen preempcióhoz folyamodni, azonban ezt nem tartja súlyos problémának, mondván, hogy olykor nem tudjuk a racionalitás normáit követni (2014. 190). Megjegyzendő, hogy Raz koncepciójának későbbi változatában csak a tekintély előírásával *ellentétes* irányban mutató indokokat kell irrelevánsnak tekinteni. Sőt bizonyos esetekben helyesebb, ha cselekedeteinket

Harmadszor saját indokom erejét és relevanciáját anélkül is elismerem, hogy duplán venném tekintetbe. Amikor az indokokat számba vesszük, akkor tartalmuk, nem pedig szerzőségük szerint individuáljuk ezeket. Tehát ha feljebbvalómnál és nálam is megvan ugyanaz az indok, akkor is csak egy indokról van szó. De ez nem jelenti azt, hogy az indoknak én magam ne lennék szerzője. Lássunk egy példát. A jeles filozófus, P, és jómagam egymástól függetlenül megfogalmazzuk ugyanazt az érvet valamely filozófiai álláspont mellett. Az álláspont mellett ekkor nem szól több érv annál, mintha egyedül P fogalmazta volna meg az érvet. Mégis furcsa lenne azt állítani, hogy az általam megfogalmazott érv irreleváns, vagy nem számít, hogy én is megfogalmaztam az érvet. Bár nélkülem is ugyanott tartanánk, igényt tartanék indokom elismerésére. Mindezek alapján a dupla beszámítás érv nem meggyőző.

Most térjünk rá a *független indok* ellenvetésre, mely szerint ha van valamilyen indokom a feljebbvaló álláspontja ellen, állásfoglalását nem tekinthetem preemptív indoknak, hiszen megeshet, hogy nem ismeri ezt az indokot, és ezért téved. Csakhogy, ahogy a dupla beszámítás érv esetében is, itt is vélelmeznem kell, hogy ismeri, és álláspontjának kialakításakor figyelembe veszi az összes rendelkezésemre álló bizonyítékot. Következésképpen, csak abban az esetben szabad mérlegelnem, hogy melyik súlyosabb, a feljebbvaló állásfoglalása vagy saját indokom, ha jó okom van azt gondolni, bizonyítékomat feljebbvalóm nem ismeri (Constantin–Grundmann 2020. 4116).⁷ Ezért a független indok ellenvetés nem dönti meg a preempcionista felfogást, csupán korlátozza a hatókörét: csak akkor szabad preempcióhoz folyamodnom, ha nincs olyan indokom a feljebbvaló álláspontjának elfogadása ellen, amelyről jó okkal gondolom, hogy feljebbvalóm nem számolt vele.⁸

Azonban a preempció ellen a távoli esetekben sem kizárólag a független indok ellenvetés szól. Kezdjük azzal, hogy episztemikus feljebbvalóm állásfoglalását helyes figyelmen kívül hagynom, ha állásfoglalásában nem nagyobb hozzáér-

saját indokainkra, nem pedig a tekintély előírására alapozzuk; pl. ha az emberi élet tisztelete miatt nem gyilkolunk, nem pedig azért, mert a tekintély tiltja (2009. 143–145).

⁷ Bokros szerint ekkor a mérlegelésnél helyesebb arra az álláspontra helyezkednem, melyre feljebbvalóm helyezkedne, ha ismerné ezt a bizonyítékot; ám megállapítja, ezt a szabályt a gyakorlatban elég nehéz alkalmazni, hiszen nehéz kitalálnunk, e bizonyíték birtokában feljebbvalónk mire jutott volna. (2021. 12056–12058).

⁸ Az egyik referens felveti, hogy a preempció korlátozása helyett az igazolási tézist kellene megszigorítani. Ebben az esetben ez azt jelentené, hogy amennyiben jó okom van azt gondolni, hogy a vélelmezett feljebbvaló nem ismeri indokaimat, nem szabad úgy gondolnom, hogy az adott kérdésben illető nagyobb valószínűséggel fogja az igazat hinni. A preempcionizmus később tárgyalandó korlátozását is hasonló módon lehet értelmezni. Ez a megoldás annyiban elegánsabb, hogy az igazolási tézis teljesülése esetén a preempció mindig kötelező lesz. Ugyanakkor azzal a hátránnyal jár, hogy az igazolási tézist konkrét esetekben bonyolultabb lesz megalapozni: többé nem mondhatom, hogy, orvos lévén, nagyobb valószínűséggel hiszi egészségügyi kérdésekben az igazat; az is szükséges, hogy ne legyen okom azt gondolni, hogy van olyan indokom, amelynek nincs tudatában.

tése nyilvánul meg; például tudom, hogy megvesztegették, hogy az állásfoglalás idején nem volt képességei birtokában, vagy álláspontját nem a bizonyítékok gondos mérlegelése révén alakította ki. Az ilyen esetek nem veszélyeztetik Zagzebski koncepcióját, hiszen ekkor nem teljesül az igazolási tézis, amely szükségessé tenné, hogy preempcióhoz folyamodjak: a kérdést lelkiismeretesen átgondolva *nem* fogok úgy ítélni, hogy nagyobb valószínűséggel alakítok ki igaz hitet, ha elhiszem, amit az illető hisz, mint ha önállóan próbálok véleményt formálni. De mi történik abban az esetben, amikor *maga a feljebbvaló állásfoglalása* az, ami kételyt ébreszt aziránt, hogy hihetek-e neki?

Tekintsük azt a Zagzebski által tárgyalt esetet, melyben azt orvos azt írja elő, hogy óránként 4000 tablettát szedjek életem végéig. Ilyenkor, írja, fontolóra kellennem, hogy visszavonjam az illetőtől a tekintély státuszát (2012. 116–117). Ebben nyilvánvalóan igaza van, ám ez a válasz azzal fenyeget, hogy kiüresíti koncepcióját. Ha az orvos napi 40 tablettát ír elő két héten át, talán furcsállni fogom, de jó eséllyel nem fogom feljebbvalói státuszát elvitatni. Miért vonom vissza státuszát az egyik esetben, és miért nem a másikban? Természetes lenne azt felelni, hogy azért, mert az előbbiben sokkal erősebb indokom van az orvos álláspontjának elutasítására. Ám ha az igazolási tézist oly módon értelmezzük, hogy a kérdés lelkiismeretes átgondolása során bevonom a mérlegelésbe a megítélendő kijelentés igazságértékével kapcsolatos *saját indokaimat* is, arra jutunk, hogy pontosan akkor kell a szakértő állásfoglalását preemtív indoknak tekintenem, ha feljebbvalóm állásfoglalása súlyosabb saját indokaimnál. De ha csak azután folyamodom preempcióhoz, miután mérlegre tettem a feljebbvaló állásfoglalását és saját indokaimat, akkor a preempcionista felfogás csak annyit állít, hogy miután befejeztük a mérlegelést, ne mérlegeljünk tovább, s ennél fogva semmitmondó. A preempcionizmus tartalmas doktrínaként való megőrzése érdekében valami olyan szabályra lenne szükség, amely az ilyen esetekben anélkül tenné lehetővé a feljebbvaló megfosztását a tekintély státuszától, hogy olyan indokokra hivatkoznánk, amelyeket a preempció jogosultsága esetén irrelevánsnak kell tekintenünk. A gondot azt jelenti, hogy ilyen kérdésekben a kinek higgyek és a mit higgyek kérdését nem lehet elválasztani (Bokros 2021. 12063–12064).

Az egyetlen érdemi javaslat Constantintól és Grundmanntól (2020) származik, és abban áll, hogy újrashabályozza, hogy a feljebbvaló állásfoglalása pontosan mely indokaimat teszi irrelevánssá. Azt hallgatólagosan mindenki elfogadja, hogy a feljebbvaló állásfoglalása nem kapcsolja ki az olyan indokokat, hogy a feljebbvaló korrupt vagy részeg. Az újítás abban áll, hogy olyan módon vonják meg a preemtálandó indokok körét, hogy azok az indokok, amelyek alapján elutasítom a 4000 tablettára vonatkozó előírást, átsorolódjanak a nem preemtálandó indokok kategóriájába, mint a korrupció vagy részegség. A megoldás a következő: episztemikus feljebbvalóm állásfoglalása csak azon indokaimat teszi irrelevánssá, amelyek arra a *területre* tartoznak, amelyre nézve az illető episztemikusan feljebbvalóm; ez

a terület pedig azon kijelentések halmaza, amelyek tekintetében a feljebbvaló *megbízhatóbb* a nálam (2020. 4117). Mármost az indok, amelynek alapján a 4000 tablettás előírást nem tartom be, jelesen, hogy a gyógyszerek hatóanyag-tartalmát úgy szokták beállítani, hogy szedésük ne legyen túlzottan megterhelő, olyan kijelentés, amelynek megítélésében az orvos nem kompetensebb nálam.⁹ Ennek tudásához pedig nem kell az orvosi egyetemre járni, ugyanúgy, ahogy annak megállapításához sem, hogy az orvos korrupt vagy részeg.

Ezzel a megoldással két probléma van. Az első, hogy kétséges, hogy a Constantin–Grundmann-féle javaslattal kiegészített preempciós elgondolás csakugyan *különbözik-e* a szokásos felfogástól, amely szerint a feljebbvaló állásfoglalása csupán egy indok a többi között, még ha különösen komoly indok is. Tegyük fel, hogy feljebbvalóm állásfoglalásával szemben kizárólag olyan indokaim vannak, amelyek olyan területre vonatkoznak, amelyre vonatkozóan feljebbvalóm megbízhatóbb nálam, azaz nincs semmilyen általános, nem terület-specifikus indokom álláspontjának megkérdőjelezésére. Ebben az esetben ha megfontoltan járok el, feljebbvalóm állásfoglalásának nagyobb súlyt fogok tulajdonítani, s ennek következtében, neki fogok igazat adni. Ekkor pedig ugyanarra az eredményre jutok, mint ha állásfoglalását preemptív indoknak tekinteném. Mármost, ha a Constantin–Grundmann-féle preempció szisztematikusan arra a végeredményre vezet, mint a szokásos elképzelés, kétséges, hogy valóban különbözik attól.¹⁰

A második probléma az, hogy a Constantin–Grundmann-féle javaslat *alkalmazhatatlanná teszi a teljesítmény-érvet*. A teljesítmény-érv azon alapul, hogy azonosítani tudunk egy területet – azaz kijelentések egy osztályát –, amely esetében jobban fogunk teljesíteni, ha feljebbvalónkra hallgatunk. Ezt az azonosítást normális körülmények között a köznap tudás- és kompetenciaterületek alapján szoktuk megtenni. Az ügyvéd nálam jobban ért a joghoz, az orvos az egészségügyi kérdésekhez. Az ilyen esetekben a teljesítmény-érvnek van is ereje. Bár előfordul, hogy feljebbvalóm téved, és egy konkrét esetben jobban jártam volna, ha a saját fejem után megyek, hosszú távon mégis érdemesebb feljebbvalómra hagyatkoznom, mert hát az ügyvéd mégiscsak jobban ért a joghoz, az orvos az egészségügyi kérdésekhez stb. A Constantin–Grundmann-féle javaslat mellőzi a köznap tudás- és kompetenciaterületeket, és a preempciót a megbízhatósághoz

⁹ A Constantin és Grundmann által javasolt nem-területspecifikus indokok – óránként 4000 tablettát fizikailag lehetetlen bevenni, más orvosok hasonló tünetekre nem javasolnak ilyen kezelést (2020. 4125) – kevésbé jók. Az első a példa extrém voltát használja ki, ezért ha csak óránként 400 tablettáról van szó, nem lehetne alkalmazni. A másodikkal az a gond, hogy nem tünetek, hanem diagnózis alapján szokás gyógyszerezni.

¹⁰ A helyzet azért nem teljesen egyértelmű, mert Constantin és Grundmann szubjektív valószínűségeket gondolkodik – nem pedig a hit/ nem hit/ ítélet felfüggesztése keretben –, s így releváns lehet, hogy pontosan mennyire kell a feljebbvalónak megbízhatóbbnak lenni egy kijelentés tekintetében, hogy az kompetenciájának területéhez tartozzon, illetve hogy pontosan mekkora extra valószínűséget tulajdonítunk a feljebbvaló állásfoglalásának.

köti. Csakhogy ez azzal jár, hogy nem tudom azonosítani a területet, ahol rá kell hagyatkozni valakire. Azt a tanácsot, hogy jogi kérdésekben hagyatkozzam az ügyvédemre, meg tudom fogadni, mert tudom, hogy mik a jogi kérdések. Azzal a tanáccsal, hogy az olyan jogi kérdésekben hagyatkozzam az ügyvédemre, amelyekben megbízhatóbb nálam, nem tudok mit kezdeni, mert ezeket alapesetben nem tudom azonosítani.

A nehézség illusztrálásához tekintsük Constantin és Grundmann példáját (2020. 4116–4117). Stephen Hawking megjósolja, hogy egy üstökös t időpontban lesz szabad szemmel látható. Tegyük fel azonban, hogy egy laikus t időpontban az égbolt megjelölt pontjára néz, és nyomát sem látja az üstökösnek; botorság volna, ha ezt figyelmen kívül hagyva Hawkingra hagyatkozna. Ezt a szerzők úgy magyarázzák, t időpont előtt az adott kijelentés vonatkozásában Hawking episztemikus feljebbvaló volt – ő el tudta végezni a számításokat, a laikus nem –, amikor azonban t -ben a kijelentés igazságértéke észlelés útján eldönthetővé vált, megszűnt feljebbvaló lenni.

De mi is az a terület, amelyen a Constantin–Grundmann megoldás szerint a laikusnak Hawkingra kell hagyatkoznia? Nem az égitestek mozgásával kapcsolatos kijelentések osztálya, mivel az üstökös t -beli láthatóságára vonatkozó kijelentés része ennek az osztálynak, de ezzel kapcsolatban Hawking nem megbízhatóbb a laikusnál. De még csak nem is az égitestek mozgásával kapcsolatos kijelentések osztálya a láthatóságukra vonatkozó kijelentések kivételével. Ha ugyanis Hawking tévedett az üstökös t -beli láthatóságáról, akkor ez azért van, mert rosszul számította ki a pályáját, következésképp nemcsak a t -beli láthatósággal kapcsolatban tévedett, hanem azzal kapcsolatban is, hogy t előtt az üstökös milyen pályán mozgott; ennél fogva észszerűtlen lenne az utóbbi kérdésben ráhagyatkoznom. Nem arról van szó, hogy ne tudnánk meghatározni, hogy mely kérdésekben érdemes Hawkingra hagyatkoznom teljesítményem javítása érdekében, hanem arról, hogy a Constantin–Grundmann megoldás alapján ezt csak utólag tudjuk megtenni.

A gond a következő. A teljesítmény-érv szerint előzetesen azonosítani tudok egy területet, amelyen valaki episztemikus feljebbvalóm (ld. a korábbi Raz-idézetet), és azért érdemes preempcióhoz folyamodnom, mert hosszú távon jobban fogok járni. Amennyiben a területet a szokásos módon, azaz az illető tudása, tapasztalatai és eddig teljesítménye alapján azonosítom, viszonylag stabil területekhez jutok – Hawking egyszeri kudarca nem kérdőjelezi meg, hogy nálam jobban ért az égitestek mozgásához. Amennyiben azonban a területet, Constantin és Grundmann nyomán, közvetlenül annak alapján rögzítem, hogy az illető mely kérdésekben megbízhatóbb nálam, nem jutok stabil területekhez – Hawking előrejelzésének kudarca újra kell rajzolnom feljebbvalóságának területét. Ezért nem érvelhetünk úgy a preempció mellett, hogy hosszú távon jól járunk vele, mert nincs hosszú táv: Hawking kudarca után stratégiát kell váltanom, s el kell ismernem, hogy hiba volt az adott területen Hawkingra hagyatkoznom.

III. KÖZELI ESETEK

Most térjünk át a közeli esetekre.¹¹ A korábban említett elméleti szemponton kívül ezek azért is érdekesek, mert azok az episztemikus feljebbvalók, akiknek ítéletére döntéseinket ténylegesen alapozni szoktunk, többnyire olyanok, akikkel beszélünk: az orvos, az ügyvéd, a témavezető, a befektetési tanácsadó, a coach, a párkapcsolati tanácsadó stb.

Mivel a kettős beszámítás érv elleni megfontolások függetlenek voltak attól, hogy felek ismerik-e egymás indokait, nem érdemes további figyelmet szentelni neki. Lássuk ezért a *független indok* ellenvetést. Az orvos megvizsgál, majd azt javasolja, hogy panaszaimra szedjek X gyógyszert. Korábban, amikor ugyanilyen tüneteim voltak, Y-t szedtem, és segített – ez a független indok. Mit higgyek? Melyik gyógyszer kínálja a jobb esélyt a gyógyulásra? Ebben a szituációban, hiszen ott vagyok az orvosnál, a legnagyobb hiba volna az orvos állásfoglalását preemptív indoknak tekintenem, és figyelmen kívül hagynom korábbi tapasztalataimat. Ez azonban nem veszélyezteti a preempcionista felfogást, mivel az arra vonatkozik, hogyan formáljak véleményt, de most még nem jött el az ideje a véleményformálásnak; előbb hozzá kell segítenem az orvost az összes releváns indok megismeréséhez, hiszen csak így tud megalapozottan állást foglalni.¹² Ha pedig egyszer megosztom az orvossal tapasztalataimat, azok már nem tekinthetők független indoknak, hiszen végső álláspontjának kialakításánál tekintetbe veszi őket.

Vannak azonban olyan speciális esetek amelyben mégiscsak jogos a független indok ellenvetés: jelesül, amikor indokomat nem tudom *kommunikálni*. A fán lévő madarat vizuális úton nem tudom azonosítani, mert messze van, és nincs rajtam a szemüvegem, de éneke alapján azt gondolom, hogy vörösbegy. Mikor a madár elhallgat, felbukkan éles szemű ornitológus barátom, azt mondja, hogy valójában vörös kardinálistpinty. Saját indokom nem tudom megosztani vele, mivel nem rögzítettem a madár énekét, elfütyülni pedig nem tudom. Ekkor nyilván az a helyes döntés, ha ornitológus barátomnak adok igazat. Ő szakértő, míg én nem feltétlenül tudom a vörösbegy énekét megkülönböztetni a vörös kardinálistpintyétől, minthogy az utóbbit soha nem hallottam, mivel a faj nálunk nem honos. De amikor így döntök, az indokok súlya alapján ítélek, és feljebbvalóm

¹¹ Croce (2018. 2019) és Lackey (2018) is ilyen eseteket vizsgál, de őket elsősorban az foglalkoztatja, hogy Zagzebski koncepciója mennyire alkalmas annak jellemzésére, mit várunk el azoktól a szakértőktől, akikhez laikusként tanácsért fordulunk. Érdekes módon könyvének elején egy ponton Zagzebski is úgy fogalmaz, mintha kimondottan az ilyen esetek érdekelnék: „A szakértő csak nagyon gyenge értelemben nevezhető tekintélynek, mivel lehetséges, hogy a szakértő és az 'alany' között semmilyen kapcsolat nincs” (2012. 5).

¹² Popowicz (2021) megállapítása, hogy az orvosi esetben az indokok részben kizárólag a laikus számára elérhető bizonyítékokon alapulnak – a panaszokról csak a páciens tud beszámolni –, valószínűleg érvényes az összes tanácsadói esetben. Éppen ezért elengedhetetlen ilyenkor a kétirányú kommunikáció.

véleményét nem tekintem preemptív indoknak. Ez onnan látható, hogy amennyiben ornitológus barátom megerősítené, hogy a madár csakugyan vörösbegy, az, a dupla beszámítás érv kapcsán írottak fényében, nem tenné saját indokomat irrelevánssá; az pedig nem tűnik koherens álláspontnak, hogy csak véleménykülönbség esetén folyamodjunk preemptióhoz, egyetértés esetén nem. Ráadásul ez az eljárás, vagyis hogy kommunikálhatatlan bizonyíték esetén az indokok súlya alapján ítélek, nem támadható a teljesítmény-érv segítségével. Ebben az esetben ugyanis esetek egy korlátozott körében adunk felmentést a preemptió alól, ti. amikor olyan független indokom van, amelyet feljebbvalóm nem vesz számításba. Semmi okunk nincs azt gondolni, hogy hosszú távon jobban járunk, ha az ilyen indokokat figyelmen kívül hagyjuk.¹³

Térjünk vissza azonban az orvoshoz, mivel, ha kicsit tovább kérdezzük, felmerül egy további nehézség. Az orvos meghallgat, és immár tapasztalataim ismeretében kialakítja végső álláspontját. Helyes-e *végső* állásfoglalását ezek után preemptív indoknak tekintenem? Nos, ha az orvos csak annyit mond, hogy X-et vagy Y-t szedjem, azt valószínűleg nem találok kielégítőnek, mert elvárom, hogy előálljon valami indoklással; például mondja azt, hogy ha Y hatott, nem érdemes mással kísérletezni; vagy, éppen ellenkezőleg, mondja azt, hogy X-et kell szednem, mert most nem ugyanaz a diagnózis, vagy mert hatásosabb, vagy mert nincsenek mellékhatásai. Vajon az, hogy szükségét érezzük az indoklásnak, nem jelenti-e azt, hogy ösztönösen ragaszkodunk ahhoz, hogy az indokok ismeretében önállóan formáljunk véleményt? És ha azt jelenti, nem következik-e abból, hogy a preemptió felfogása téves?

Ami az első kérdést illeti, nem mindig azért ragaszkodom az indokláshoz, hogy önállóan formáljak véleményt; van két másik lehetőség is. Az első az, hogy szeretnék megbizonyosodni arról, hogy állásfoglalását az orvos indokokra alapozza, nem pedig önfejléséből tartja fenn, vagy befolyásolhatósága miatt változtatja meg, vagyis hogy ellenőrizzem, hozzáértését kamatoztatja-e. Ebben az esetben az, hogy igényt tartok az indoklásra, nem mond ellent a preemptcionista felfogásnak: ahhoz, az állásfoglalását preemptív indoknak tekintsem, a nyilatkozóknak episztemikus feljebbvalómnak kell lennie, és ha az indokok megléte iránt tudakozódom, azt vizsgálom, csakugyan episztemikus feljebbvalói minőségben nyilatkozott. Ez más dolog, mint az episztemikus feljebbvalóknak elismert személy állásfoglalását összemérni saját indokaim súlyával.

A második lehetőség, hogy szeretném tisztázni, tapasztalataim hogyan illeszkednek feljebbvalóm állásfoglalásához, azaz az összefüggések átlátásárára, azaz megértésre törekszem. Bár Jäger (2016. 179–182) éppen azt veti Zagzebski sze-

¹³ Az eset Croce (2018. 482) egyik példáján alapul. Croce csak az egyetértés esetével foglalkozik, és a preemptió ellenében úgy érvel, hogy helytelen álláspontunkat kevesebb bizonyítékra alapozni, mint amennyi rendelkezésre áll – már amennyiben az indokok nem inkohérenssek (Lackey 2016. 573–575). Annak, hogy a példában a bizonyítékok nem oszthatók meg, Croce nem szentel figyelmet.

mére, hogy a preempcióval feladom a megértés lehetőségét, ez nem tűnik jogos ellenvetésnek. Való igaz, ha pusztán állásfoglalása alapján adok hitelt feljebbvalómnak, megértésem jottányit sem gyarapodik, mint ahogy igaz az is, hogy az igaz hit mellett a megértés is fontos episztemikus érték; de nem muszáj minden szituációban minden episztemikus értékre szert tennem. Amennyiben egyedül az érdekel, hogy az igazat higgyem, nem vesztek a preempcióval semmit.

Most térjünk rá a második kérdésre. Tegyük fel, az orvos műtéti megoldást javasol. A műtét sok kellemetlenséggel jár – kórházi tartózkodás, munkaképtelenség –, és még kockázatai is lehetnek. Ilyenkor nem arra vagyok kíváncsi, hogy az orvosnak vannak-e indokai, és nem is pusztán megértésre törekszem, hanem azt várom el az orvostól, győzzön meg, hogy vessem alá magam a műtétnek. Cáfolja ez a preempcionista felfogást? Nem feltétlenül. Zagzebski megközelítése normatív: nem tényleges episztemikus gyakorlatunk leírására törekszik, hanem a helyes episztemikus gyakorlat bemutatására. Attól, hogy pszichológiailag nagyon is érthető, miért akarom, hogy az orvos győzzön meg, nem okvetlenül helyes ehhez ragaszkodnom.

Úgy gondolom azonban, hogy a preempció bizonyos esetekben nem helyes gyakorlat. Következzék egy valós eset. Vastagbél-tükrözésnél az orvos divertikulózist diagnosztizál, ami azt jelenti, hogy a vastagbél falán apró kitüremkedések, divertikulumok vannak. Ezek, magyarázza, önmagukban ártalmatlanok, de könnyen begyulladhatnak (divertikulitisz), s ennek megelőzésére rostban gazdag táplálkozást ajánl, valamint hogy a páciens bizonyos időszakonként szedjen pár napig egy bizonyos antibiotikumot. Az utóbbitól megszólal a páciensben a vészcsengő, ti. még nem hallott olyasmit, hogy antibiotikumot profilaktikusan kellene szedni, arról viszont olvasott, hogy a félbehagyott antibiotikumos kezelések eredményeképpen hogyan alakulnak ki antibiotikum-rezisztens kórokozók. Amikor a páciens jelzi kétségeit, az orvos megnyugtatta, hogy nem lesz semmi baj, és felírja az antibiotikumot. Ezen a ponton a páciens felfüggeszti ítéletét, és tájékozódik. Kiderül, az orvos rossz tanácsot adott: az adott antibiotikumot valóban használják a divertikulitisz kezelésére, profilaktikusan azonban nem alkalmazzák.

Az, hogy a páciens jól jár azzal, hogy az orvos végső állásfoglalását nem tekinti preemptív indoknak, önmagában nem jelent nehézséget a preempcionista számára, hiszen az episztemikus feljebbvalók nem tévedhetetlenek. A nehézséget az jelenti, hogy ilyen típusú esetekben, amikor a feljebbvaló végső állásfoglalása során nem ad megnyugtató választ, a *helyes* eljárás az ítélet felfüggesztése és a további információgyűjtés. Ez ellen az eljárás ellen nem vethető be a teljesítmény-érv, hiszen ezzel az eljárással *szisztematikusan* jobb eredményt érünk el, mint a preempcióval, mert jobban ki tudjuk szűrni a feljebbvaló egyes tévedéseit.

Az ellenvetésre kétféleképpen lehet válaszolni. Egy: az eljárás előnye visszavezethető arra, hogy a több információ alapján hozott ítéletek általában jobbak. Ha van rá idő és energia, illetve a kérdés fontossága indokolja, mindig érdemes

további bizonyítékokat szerezni. Ezért szoktak a betegek olykor még abban az esetben is másodvéleményt kérni, ha nincs érdemi kifogásuk az orvos állásfoglalása ellen. Kettő: valójában itt is preempció történik, hiszen amikor a páciens más orvosok véleménye vagy orvosi oldalak alapján úgy dönt, nem tartja be az orvos előírásait, akkor nem mérlegel, hanem e kiterjesztett feljebbvalói kör állásfoglalását preemptív indoknak tekinti. A válasz az első ellenvetésre az, hogy bár a széles körű tájékozódás mindig hasznos, az alkalmazott eljárás körülhatárolja, mikor szükséges ezt megtenni. Az idő és az energia szűk forrás, csak akkor érdemes alaposabban vizsgálódni, ha vélelmezhetjük, hogy ennek van episztemikus hozadéka. Ha csak akkor szerzünk be további véleményeket, ha megválaszolatlan kételyeink vannak, felelősen gazdálkodunk forrásainkkal. Ami a második választ illeti, a végső álláspont kialakításakor a páciens valóban preempcióhoz folyamodik, de az ellenvetés nem azt kívánja megalapozni, hogy a preempció mindig helytelen, hanem csak azt, hogy bizonyos esetekben helytelen, ti. akkor, ha a közeli szakértő nem ad érdemi választ aggályainkra.

Ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy az, hogy a szakértő nem ad érdemi választ, nem azt jelenti, hogy nem ad számunkra belátható és elfogadható választ. Előfordulhat, hogy a szakértő részletesen válaszol, csak éppen válaszával nem tudunk mit kezdeni, például mert nem rendelkezünk a válasz megértéséhez szükséges technikai fogalmakkal. Vagy előfordulhat az is, hogy éppen emiatt elzárkózik a válaszadástól, és beéri annyival, hogy látja az aggályainkat, de nagyon bonyolult lenne elmagyarázni, miért alaptalanok. Az ilyen esetekben, amikor megnyugodhatunk afelől, hogy a szakértőnek van érdemi, a szakértelmén alapuló válasza, a preempció a helyes eljárás.

V. KONKLÚZIÓ

A vizsgálódás a következő eredményekre vezetett. Egy: a kettős beszámítás érv, amely a preempció mellett szól azokban az esetekben, amelyekben a feljebbvaló és a laikus érv egyetért, nem meggyőző. Kettő: a távoli eseteknél a preempcionista felfogásnak szüksége van valamilyen kritériumra, amely világosság teszi, a feljebbvaló elfogadhatatlan állásfoglalása mikor jogosít fel arra, hogy megvonjuk tőle a tekintély státuszát és ne folyamodjunk preempcióhoz; az erre javasolt egyetlen megoldás hibás, ami a preempcionizmus tartalmatlanná válásával fenyeget, és aláássa a teljesítmény-érvet. Három: a független indok ellenvetés a közeli esetekben megáll, amennyiben a laikus nem tudja bizonyítékait megosztani a feljebbvalóval. Négy: a közeli esetekben helytelen preempcióhoz folyamodni akkor, amikor a feljebbvaló nem ad érdemi választ a laikus ellenvetéseire.

IRODALOM

- Anderson, Charity 2014. Epistemic authority and conscientious belief. *European Journal for Philosophy of Religion*. 6/4. 91–99. <https://doi.org/10.24204/ejpr.v6i4.147>
- Bokros, Sofia Ellinor 2021. A deference model of epistemic authority. *Synthese*. 198/12. 12041–12069. <https://doi.org/10.1007/s11229-020-02849-z>
- Constantin, Jan – Grundmann, Thomas 2020. Epistemic authority: preemption through source sensitive defeat. *Synthese*. 197/9. 4109–4130. <https://doi.org/10.1007/s11229-018-01923-x>
- Croce, Michel 2018. Expert-oriented abilities vs. novice-oriented abilities: An alternative account of epistemic authority. *Episteme*. 15/4. 476–498. <https://doi.org/10.1017/epi.2017.16>
- Croce, Michel. 2019. On what it takes to be an expert. *The Philosophical Quarterly*. 69/274. 1–21. <https://doi.org/10.1093/pq/pqy044>
- Dormandy, Katherine 2018. Epistemic authority: Preemption or proper basing? *Erkenntnis*. 83. 773–791. <https://doi.org/10.1007/s10670-017-9913-3>
- Dougherty, Trent 2014. Zagzebski, authority, and faith. *European Journal for the Philosophy of Religion*. 6/4. 47–59. <https://doi.org/10.24204/ejpr.v6i4.144>
- Goldman, Alvin I. 2001. Experts: Which ones should you trust? *Philosophy and Phenomenological Research*. 63/1. 85–110. <https://doi.org/10.2307/3071090>
- Grundmann, Thomas 2021. Facing Epistemic Authorities: Where Democratic Ideals and Critical Thinking Mislead Cognition. In Sven Bernecker – Amy K. Flowerree – Thomas Grundmann (szerk.) *The epistemology of fake news*. Oxford, Oxford University Press. 134–155. <https://doi.org/10.1093/oso/9780198863977.003.0007>
- Jäger, Christoph 2016. Epistemic authority, preemptive reasons, and understanding. *Episteme*. 13/2. 167–185. <https://doi.org/10.1017/epi.2015.38>
- Jäger, Christoph megj. alatt. Epistemic Authority. In Jennifer Lackey – Aidan McGlynn (szerk.) *Oxford Handbook of Social Epistemology*. Oxford, Oxford University Press.
- Keren, Arnon 2007. Epistemic authority, testimony and the transmission of knowledge. *Episteme*. 4/3. 368–381. <https://doi.org/10.3366/E1742360007000147>
- Keren, Arnon 2014. Trust and belief: a preemptive reasons account. *Synthese*. 191.12. 2593–2615. <https://doi.org/10.1007/s11229-014-0416-3>
- Lackey, Jennifer 2016. To preempt or not to preempt. *Episteme*. 13/4. 571–576. <https://doi.org/10.1017/epi.2016.32>
- Lackey, Jennifer 2018. Experts and peer disagreement. In Matthew A. Benton – John Hawthorne – Dani Rabinowitz. *Knowledge, belief, and god: New insights in religious epistemology*. Oxford, Oxford University Press. 228–45. <https://doi.org/10.1093/oso/9780198798705.003.0012>
- Lackey, Jennifer 2021. Preemption and the Problem of the Predatory Expert. *Philosophical Topics*. 49/2. 133–150. <https://www.jstor.org/stable/48676545>
- Popowicz, Dylan Mirek 2021. „Doctor Knows Best”: On the Epistemic Authority of the Medical Practitioner. *Philosophy of Medicine*. 2/2. 1–23. <https://doi.org/10.5195/pom.2021.49>
- Raz, 1986. *The Morality of Freedom*. Oxford, Oxford University Press.
- Raz, Joseph 2009. *Between authority and interpretation: On the theory of law and practical reason*. Oxford, Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199562688.001.0001>
- Stewart, Coran 2020. Expertise and Authority. *Episteme*. 17/4. 420–437. <https://doi.org/10.1017/epi.2018.43>
- Wright, Sarah 2016. Epistemic authority, epistemic preemption, and the intellectual virtues. *Episteme*. 13/4. 555–570. <https://doi.org/10.1017/epi.2016.31>
- Zagzebski, Linda Trinkaus 2012. *Epistemic authority: A theory of trust, authority, and autonomy in belief*. Oxford, Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199936472.001.0001>
- Zagzebski, Linda Trinkaus 2014. *Epistemic Authority* and its Critics. *European Journal for the Philosophy of Religion*. 6/4. 169–187. <https://doi.org/10.24204/ejpr.v6i4.153>